

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
June / Haziran 2021, 25 (1): 239-258

Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü

The Culture of Coexistence in the Context of the Medina Agreement

Hüseyin Yılmaz

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Prof. Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Department of Religious Education
Sivas / Turkey
hyilmaz@cumhuriyet.edu.tr orcid.org/0000-0002-6100-6188

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 24 January / Ocak 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 12 June / Haziran 2021

Published / Yayın Tarihi: 15 June / Haziran 2021

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume / Cilt: 21 Issue / Sayı: 1 Pages / Sayfa: 239-258

Cite as / Atıf: Yılmaz, Hüseyin. "Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü [*The Culture of Coexistence in the Context of the Medina Agreement*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 25/1 (June 2021): 239-258.
<https://doi.org/10.18505/cuid.867558>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Abstract: As a natural result of globalization and migration from village to city, peace, ease, and happiness of people who have to coexist in cities are extremely important. Beliefs, systems, ideologies, and institutions aim to achieve this. This situation forces individuals and groups who live together, whether they want to or not, to get to know and communicate with each other within a trust environment. The most important factor that makes recognizing segments of society with different characteristics and communicate with them in a healthy way is to develop a culture of coexistence among the community members. Coexistence means that people with different identities and affiliations are united around the citizenship denominator and contributing to the continuation of social life in unity and solidarity. This understanding must be transformed into a cultural consciousness in the community members. Because, polarization, marginalization, discrimination, and violence become common among individuals who live in societies where the culture of living together and the awareness of citizenship are not developed. In societies where a culture of cohabitation develops, differences are not seen as a cause of separation, but as a richness that diversifies society and gives dynamism to social life. In societies dealing with political, social, economic, and moral problems, religion, language, race, ethnic identity, and regional sense of belonging might be more likely used as terrorization tools. The self-confidence that accurate religious knowledge gives to individuals might weaken such a possibility. Islam anticipates a social system that facilitates a peaceful and easy life for the people. Giving importance to principles such as love, respect, tolerance, justice, consultation, assistance, and solidarity in the Qur'an is an indication of the need for this system. The Prophet Muhammad had the opportunity to apply an example of this system in Madinah anticipated in the Qur'an in Madinah. After the migration, some principles related to the basic rules of coexistence were included in the Madinah agreement, which the Prophet signed with representatives of different segments living in Madinah. It is very important that these principles are able to shed light on the issues happening in the recent world. The experience of living together in the time of the Prophet Muhammad (pbuh) should be introduced to the next generations with correct information. Because, The Medina Agreement, which has an important place in the history of Muslims, is an important example of the ability to live together in peace and ease by maintaining differences in society. The Medina Agreement is the first written document that allows different groups of people residing in Medina to live together. The main purpose of this agreement, which the Prophet made with the Jewish, Christian, and polytheistic tribes in Medina after the migration, is to protect the fundamental rights stemming from the citizenship of people who live in the same city by having different faiths and cultural values. If so, the Madinah Agreement might be an example for many societies that recently experience discord and unrest due to their characteristics such as religion, language, race, political thought, and etc. In this regard, this article focuses on the importance of the culture of coexistence in the context of the Madinah Agreement and the process of formation of this culture and offers some suggestions that will facilitate peace and ease for different groups living in the same society. Some of these suggestions are as follows: Differences such as language, religion, race, culture, and political thought among the realities of social life should not be seen as an element of discrimination, everyone should contribute to the peace and well-being of society by combining in the common denominator of citizenship. In educational institutions, it should be taken into account values such as human love, respect for the other, tolerance, freedom of thought, empathy, and peace. In addition to educational institutions, all segments operating in the field of law, politics, economics, religion, and media should unite, and thus, should develop a consciousness of citizenship in society, where differences in race, religion, language, culture and political views are seen as richness.

Keywords: Religious Education, Multiculturalism, The Prophet Muhammad and Coexistence, Madinah State, the Madinah Agreement, The Culture of Coexistence, Freedom of Belief.

Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü

Öz: Küreselleşmenin ve köyden kente göçün doğal bir sonucu olarak şehirlerde bir arada yaşamak durumunda olan insanların barış, huzur ve mutluluğu son derece önemlidir. İnançlar, sistemler, ideolojiler ve kurumlar bunu sağlamayı hedef edinmiştir. Bu durum ister istemez bir arada yaşayan birey ve grupların birbirini tanımalarını ve güven ortamında iletişim kurmasını gerekli kılmaktadır. Farklı özelliklere sahip toplum kesimlerini tanıyıp onlarla sağlıklı iletişim kurabilmeyi kolaylaştıran en önemli unsur, toplum bireylerinde birlikte yaşama kültürünü geliştirmektir. Birlikte yaşama, farklı kimlik ve aidiyetlere sahip insanların vatandaşlık paydasında kenetlenmesi ve birlik ve beraberlik içerisinde sosyal hayatın devamına katkı sağlaması demektir. Bu anlayış, toplum bireylerinde kültürel bir bilince dönüştürülmelidir. Çünkü birlikte yaşama kültürünün ve vatandaşlık bilincinin gelişemediği toplumlarda bireyler arasında kutuplaşma, ötekileştirme, ayrımcılık ve şiddet olağan hale gelmektedir. Birlikte yaşama kültürünün geliştiği toplumlarda farklılıklar ayrışma nedeni değil, toplumu çeşitlendiren ve sosyal hayata dinamizm kazandıran bir zenginlik olarak görülmektedir. Siyasal, sosyal, ekonomik ve ahlaki sorunların yaşandığı toplumlarda din, dil, ırk, etnik kimlik ve bölgesel aidiyet duygularının şiddete ve teröre kanalizasyon edilme ihtimali yüksektir. Sağlıklı dini bilginin bireylere kazandıracağı özgüven, böyle bir ihtimali zayıflatabilir. İslâm dini, toplum bireylerinin barış ve huzur içerisinde yaşamasını kolaylaştırıcı bir sosyal sistemi öngörmektedir. Kur'an-ı Kerim'de sevgi, saygı, hoşgörü, adalet, istişare, yardımlaşma ve dayanışma gibi ilkelere önem verilmesi bu sisteme duyulan ihtiyacın bir göstergesidir. Kur'an'da öngörülen bu sistemin bir örneğini Hz. Peygamber Medine'de uygulama fırsatı bulmuştur. Hicretten sonra Hz. Peygamber'in Medine'de yaşayan değişik kesimlerin temsilcileriyle imzaladığı Medine Sözleşmesinde birlikte yaşamanın temel kurallarıyla ilgili bazı ilkelere yer verilmiştir. Bu ilkelere günümüze ışık tutacak özellikler olmasında oldukça önemlidir. Hz. Peygamber döneminde yaşanan birlikte yaşama tecrübesinin nesillere doğru bilgilerle tanıtılması gerekir. Çünkü Müslümanların tarihinde önemli bir yere sahip bulunan Medine Sözleşmesi, toplumun bütün bireylerinin farklılıklarını koruyarak barış ve huzur içerisinde birlikte yaşayabilmesi konusunda önemli bir örnektir. Medine Sözleşmesi, Medine'de yaşayan farklı insan gruplarının bir arada yaşayabilmesine imkân sağlayan ilk yazılı belge olma özelliğine sahiptir. Hz. Peygamber'in hicretten sonra Medine'deki Yahudi, Hıristiyan ve çok tanrılı kabilelerle yaptığı bu anlaşmanın temel amacı, aynı şehirde yaşayan farklı inanç ve kültür değerlerine sahip insanların vatandaş olmaktan kaynaklanan temel haklarını korumaya çalışmaktır. Öyleyse Medine Sözleşmesi, günümüzde din, dil, ırk, siyasi düşünce ve daha başka özellikleri nedeniyle uyumsuzluk ve huzursuzluk yaşayan pek çok toplum için örnek teşkil edebilir. İşte bu makalede, Medine Sözleşmesi bağlamında birlikte yaşama kültürünün önemi ve bu kültürün oluşum süreci üzerinde durulmakta, farklı grupların aynı toplumda barış ve huzur içerisinde yaşamasını kolaylaştıracak bazı öneriler sunulmaktadır. Söz konusu önerilerden bazıları şöyledir: Toplumsal hayatın gerçekleri arasında yer alan dil, din, ırk, kültür, siyasi düşünce gibi farklılıklar ayrımcılık unsuru olarak görülmemeli, herkes vatandaşlık ortak paydasında birleşerek toplumun huzur ve refahına katkıda bulunmalıdır. Eğitim kurumlarında insan sevgisi, ötekine saygı, hoşgörü, düşünce özgürlüğü, empati ve barışseverlik gibi değerlerin işlenmesine özen gösterilmelidir. Eğitim kurumları yanında hukuk, siyaset, ekonomi, din ve medya alanında faaliyet yürüten bütün kesimler güç birliği yapmalı ve böylece toplumda ırk, din, dil, kültür ve siyasi görüş farklılıklarının zenginlik olarak görüldüğü bir vatandaşlık bilinci geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Çokkültürlülük, Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama, Medine Devleti, Medine Sözleşmesi, Birlikte Yaşama Kültürü, İnanç Özgürlüğü.

Giriş

İnsan, fitratı gereği sosyal bir hayat yaşamaya ihtiyaç duyar. Önceki dönemlerde bu ihtiyaç kabile, boy, aşiret, cemaat gibi gruplar halinde yaşanarak karşılanıyordu. İnanç ve kültür değerleri etrafında birleşen insanlar sorunlarını grup kurallarına göre çözüyordu. Ancak

242 | Hüseyin Yılmaz. Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü

köyden kente göç süreciyle birlikte kapalı toplum yapısı yerini farklı ırk, din, dil ve kültürün bir arada bulunduğu karma toplum yapısına devretti. Böylece birlikte yaşama konusu, şehir hayatının yoğunluk kazandığı tüm ülkelerin gündemine girmiş oldu.

Günümüz şartlarında aynı ülkede yaşayan birey ya da gruplar arasında bazı farklılıkların bulunması doğal bir durumdur. Ancak bünyesinde yer alan ırk, din, dil, mezhep, meşrep ve siyasal görüş etrafında oluşan sosyal grupları kaynaştıramayan toplumlar, iç ve dış etkenlerle kolayca dağılabilir. İnsanlık tarihinde bunun pek çok örneğini görmek mümkündür. Bir zamanlar din ve mezhep savaşlarının yoğun olarak yaşandığı Avrupa, Faşizmin yönetim şekline dönüştüğü İtalya, Nazizmin egemen olduğu Almanya, inanç özgürlüğünün yok sayıldığı Sovyetler Birliği ve Yugoslavya, belli bir grubun imtiyazına dayalı Krallık rejimiyle yönetilen Irak ve Suriye, toplumdaki farklılıklara saygı duymayan yönetim anlayışının sergilendiği ülkelerden bazılarıdır. Bu ülkelerin kısa sürede bölünüp parçalanmasında şüphesiz etnik, ekonomik, sosyal ve siyasal nitelikli pek çok sorunun etkili olduğu söylenebilir. Ancak her şeye rağmen devleti oluşturan farklı unsurların vatandaşlık paydasında kenetlenmesi sayesinde yaşanan iç sorunların bölünmeye dönüşmeden çözülmesi mümkün olabilirdi. Bu yönde bir başarı sağlanamadığı için söz konusu ülkelerin parçalanması kaçınılmaz oldu.

Birlikte yaşama konusu ülkemizin de gündemindedir. Bu konuda geçmiş ve yakın tarihte olduğu gibi günümüzde de bazı sorunların yaşandığı bir gerçektir. Sosyal hayatın ahenğini derinden etkileyen ırkçılık, mezhepçilik, meşrepçilik, tarikatçılık, cemaatçilik ve partililik eksenli kutuplaşmalar bu sorunlara örnek gösterilebilir. Söz konusu unsurlar etrafında yaşanan kutuplaşmanın ayrımcılığa, ötekileştirmeye ve hatta şiddete sebebiyet vermemesi için sağlıklı ve uzun ömürlü projelere ihtiyaç vardır. Öncelikle eğitim ve hukukun etkinliğine dayalı bu projeler sayesinde toplumdaki farklı grupların, özgünlüklerini bozmadan güç birliği yaparak vatandaşlık paydasında birleşmesi ve ahenkli bir sosyal yapı oluşturmaları daha kolay hale gelebilir.

Günümüzde birlikte yaşama konusunda yeni projeler geliştirmeye ihtiyaç duyulmakla birlikte, geçmiş dönemlerde yaşanmış tecrübelerden de yararlanılabilir. Hz. Peygamber'in miladi 622 yılında arkadaşlarıyla birlikte Mekke'den Medine'ye göç ettikten sonra orada yaşayan bütün kesimlerin katılımıyla imzaladığı Medine Sözleşmesi, farklı grupların aynı vatanında barış içerisinde yaşamasına zemin teşkil eden önemli tecrübelerden biridir. İşte bu makede Medine Sözleşmesi, birlikte yaşama kültürüne katkısı açısından incelenmektedir.

Araştırmanın problem cümlesi; "Hz. Peygamber'in girişimi ve Medine'de bulunan değişik inanç gruplarının temsilcilerinin katılımıyla imzalanan ve vatandaşların barış ve güvenliğini sağlamayı amaçlayan Medine Sözleşmesi, günümüz çokkültürlü toplumlarında birlikte yaşama kültürünü geliştirme açısından bir model oluşturabilir mi?" şeklinde ifade edilebilir. Makalede bu soruya cevap aranmaktadır.

1. Medine Sözleşmesi ve Birlikte Yaşama

Hz. Peygamber, Mekke'de Müşriklerin psikolojik baskı ve işkencesinden bunalan Müslümanlar için yurt edinmek ve İslâm'ın kurumsallaşmasını başlatmak üzere Miladi 622 yılında Medine'ye hicret etti. Hicretin gerçekleştiği dönemde Yesrib adıyla bilinen Medine, Hicaz bölgesinin önemli yerleşim merkezlerinden biriydi. Bu şehirde şirk üzere bir hayat sürdüren Evs ve Hazrec adındaki Arap kabileleri, Kaynuka, Kureyza ve Nadr gibi adlarla anılan Yahudiler ve Ateşperestler yaşıyordu. Bu inanç grupları arasında sosyal, kültürel ve ahlaki kurallar kabile geleneğiyle örüntülü bir şekilde uygulanıyordu. Kabileler şehrin ayrı bölgelelerinde birbirinden bağımsız olarak ikamet ediyordu. Ortak bir yöneticinin bulunmadığı bu şe-

hirde kabile reisleri bazen bir araya gelip herkesi ilgilendiren sorunlara çözüm üretse de, sistemli bir devlet otoritesinin bulunmaması¹ önemli bir eksiklikti. Bu duruma kayıtsız kalmayan Hz. Peygamber, Yesrib'in siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan kurumsallaşmış gerçek anlamda bir şehir özelliğine kavuşması için birlikte yaşama projesini başlattı.

Hicretten hemen sonra Hz. Peygamber'in emriyle gerçekleştirilen nüfus sayımında Medine'de (Yesrib'de) yaşayan Müslümanların sayısı 1.500 civarındaydı. Bu rakam şehir nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturuyordu.² Zaman içerisinde şehirde Müslüman nüfusun artması ve İslâm'ın diğer şehir ve ülkelere yayılması ideali, burada izlenecek politikaların başarıyla doğrudan ilgiliydi.

Henüz devlet yapısına sahip olmayan Medine'de yaşayan gruplar arasında birlik ve beraberlik sağlanamamıştı. Şehir nüfusunun önemli bir kesimini oluşturan Evs ve Hazreç kabileleri arasında sürekli savaş oluyordu. Yapılan savaşlardan şehirdeki Yahudi gruplar da etkileniyordu. Bu gruplardan Kaynuka ve Nadr Oğulları Hazreçlilerle, Kureyza Oğulları da Evs'lilerle ittifak halindeydi. Dolayısıyla Yahudi kabilelerin kendi arasında da bir bağ yoktu.³ Özetle Medine gruplar arası çatışmanın yoğun olarak yaşandığı güvensiz bir kent görünümündeydi. Bu durumdan Medine halkı çok rahatsızdı. Hz. Peygamber'in bu şehre hicreti, kavga ve çatışmadan bıkan şehir halkı için bir umut oldu.

Hz. Peygamber, öncelikle Mekke'den gelen Muhacir grup ile Medine'nin yerli halkından oluşan Ensar arasında kardeşleşme uygulamasını gerçekleştirdi. Bu uygulama ile Müslümanlar arasında sevgi, saygı, birlik ve beraberlik bağının güçlenmesi hedeflendi. Medine'deki Müslümanların oluşturduğu çekirdek yapı sayesinde birlikte yaşama projesinin temeli atılmış oldu. Medine'nin bir şehir statüsüne kavuşması ve toplumsal hayatın kurumsallaşması için ilmiye, adliye, askeriye ve maliye gibi alanlarda teşkilatlanmak gerekiyordu. Müslümanların kendi arasında ve diğer inançlara mensup şehir halkıyla vatandaşlık merkezli bir iletişim bağının kurulması, şehrin güvenliği ve toplumun geleceği açısından büyük önem taşıyordu.

Hz. Peygamber Müslümanlarla birlikte Medine toplumunu oluşturan Yahudi, Hıristiyan, Müşrik ve Mecusi grupların temsilcileriyle bir toplantı yaptı. Enes b. Malik'in evinde gerçekleşen bu toplantıda siyasi, idari, adli ve askeri alanlarla ilgili bazı düzenlemeler yapılarak Medine'nin bir "şehir devleti" statüsüne kavuşması kararlaştırıldı. Bu yeni sistemde grupların birbiriyle ve yabancılarla ilişkisi, idari ve adli yapısı, şehrin güvenliği, insanların din ve vicdan özgürlüğü belli kurallara bağlandı. İstişareyle belirlenen kurallar yazılı bir metin halinde toplumun geneline duyuruldu. Sosyal mukavele (sözleşme) olarak da kabul edilen bu metin/vesika, ihtiva ettiği hükümler açısından adeta bir anayasa niteliğindediydi. İşte o dönemde hazırlanan ve birlikte yaşama kültürünün temelini oluşturan bu sözleşme günümüzde "Medine Anayasası", "Medine Vesikası" ve "Medine Sözleşmesi" gibi adlarla anılmaktadır.⁴

Muhammed Hamidullah tarafından insanlık tarihinin ilk yazılı anayasası olduğu ifade edilen ve 47 maddelik bir metinden oluşan Medine Sözleşmesi'nin birlikte yaşama ile ilgili maddelerinde şu hükümler bulunmaktadır:

Müslümanlar ve onlarla birlikte savunmaya katılanlar tek bir toplum kabul edilecek, aralarındaki her türlü kavim, kabile ve sınıf ayrımcılığı kaldırılacaktır. Medine ve civarı, sözleşme hükümlerine bağlı kalanlar için *harem* yani güvenli bölge sayılacak, inancı ve milliyeti ne olursa olsun herkesin canı, malı ve namusu korunacak, inanç ve düşünce özgürlüğü sağlanacaktır. Müslüman, Yahudi ve diğer topluluklar barış içerisinde yaşayacaktır. Dışarıdan gelen saldırılar karşısında şehir birlikte savunulacak, savaş masrafları ortaklaşa karşılanacaktır. Azgınlık ve haksızlık yapan, fitne ve fesat çıkaran kimselere birlikte karşı konulacaktır. Müslümanlar, Yahudiler ve diğer

¹ bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara, 2003), 1/186.

² bk. Muhammed Tayyip Okıç, "İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (Ankara, 1958-59), 11-22.

³ bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/184.

⁴ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Muhammed b. Sa'd, *Tabakatü'l-Kübrâ* (Beyrut, 1985), 3/216-244; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/189-190; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: DİB Yayınları, 2004), 142-143.

244 | Hüseyin Yılmaz. Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü

inanç mensupları dinlerinde serbest olacak, devletin himayesine girenler her türlü hakaret ve hiyanetten emin olarak inanç ve ibadetlerinde serbest kalacak ve insanlar arası yargılamada her kesimin kendi hukuk kuralları geçerli olacaktır. İki taraftan birinin üçüncü bir tarafla olan anlaşmazlığında diğer taraf anlaşmalı olduğu tarafın yanında yer alacaktır. Kimse müttefik olduğu kişiye karşı suç işlemeyecektir. Aksi halde zalimlik edene karşı mazlumun yanında yer alınacaktır. Her grup kendi bölgesinden sorumlu olacaktır. Himaye altındaki kimse, himaye eden gibidir. Ne zulmedilir ne de zulme maruz bırakılır. Medine'deki Yahudi ve Müslümanların anlaşmalı bulunduğu diğer gruplar da bu anlaşma hükümleri uyarınca özgürlük ve güvenlik şartlarından yararlanacak ve aynı haklara sahip olacaktır. Medine'de yaşayan gruplardan hiçbiri Mekke Müşriklerine yardım etmeyecektir. İnsanlar ya da gruplar arasında herhangi bir anlaşmazlık söz konusu olursa, Muhammed'in hakemliğine başvurulacaktır.⁵

Sözleşme maddelerinden de anlaşılacağı gibi, Hz. Peygamber toplumsal hayatın barış ekseninde devamını önemsemektedir. Dolayısıyla barışın temel unsurlarından biri olan birlikte yaşama kültürü, Müslümanlara yabancı gelen bir konu değildir. İslâm inancına göre insanlar aynı yaratma kanunuyla dünyaya gelmekte, insanlık ailesinin birer üyesi sayılmaktadır. Allah'ın Müslümanlardan istediği, bütün insanları aynı inancı benimsemeye zorlamak değil, inanç konusunu bireyin özgür tercihine bırakarak sosyal ilişkilerde karşılıklı güvene dayalı yardımlaşma ilkesini gözetmektir.⁶ Konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

"İyilikte ve takvada yardımlaşın, kötülük ve düşmanlıkta yardımlaşmayın."⁷ "Eğer müşriklerden biri senden eman (sığınma) isterse ona eman ver. Böylece Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu güven içerisinde bulunacağı yere ulaştır..."⁸

İslâm dini, insanları tevhit çizgisine davet etmeyi, orta yolu takip ederek bütün insanlığa örnek olmayı ve evrensel doğrulara saygılı bir toplum oluşturmayı hedef edinmiştir. İslâm'a göre din sadece tek bir milletin inancı olmayıp evrensel bir gerçekliktir. Şu ayet, farklılıkları bir arada barındırmanın hikmetine değinmekte ve birlikte yaşamının kurallarına işaret etmektedir:

"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi, elbette hepinizi bir ümmet yapardı. Fakat o verdiği hükümler ile sizi imtihan etmek istedi. Öyleyse hayırlı işlere koşun. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir."⁹

İnanç farklılığı dışında, insanların yaratılışındaki öz aynıdır. Fitratı bozulmayan her insan, başkasının barış ve mutluluğunu isteyebilecek duygu potansiyeline sahiptir. Hz. Peygamber'in risaletinden önce gerçekleşen ve Mekke halkının güvenliğini sağlamayı amaçlayan *Hilfu'l-Fudûl*¹⁰ adlı oluşuma katılması, Müslümanlar için önemli bir örnektir.

Hz. Peygamber, barış içerisinde birlikte yaşama projesinin temelini Medine'de bizzat kendisi atmış, herkesin inancını serbestçe yaşayabilmesinin ilkelerini yazılı bir metin ile ortaya koymuştur.¹¹ Zaman zaman gayrimüslim vatandaşlarla sohbet ortamında bir araya gelen Hz. Peygamber, bazı konularda onlarla istişare etmiş¹² ve davranışlarıyla iletişim örneği sergilemiştir. Necranlı bir grup Hıristiyan kendisini ziyarete geldiğinde, giydiği abayı yere serip

⁵ Medine Sözleşmesi'nin maddeleri için bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/189-211; Hikmet Zeyveli, *Medine Sahifesi* (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2019), 281-325.

⁶ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış* (İstanbul: DEM Yayınları, 2019), 124.

⁷ el-Mâide 5/2.

⁸ et-Tevbe 9/6.

⁹ el-Mâide 5/48.

¹⁰ Hilfu'l-Fudûl, Mekke'de insan hakları konusunda duyarlılık sahibi bazı gençlerin Abdullah b. Cüda'nın evinde toplanarak kurduğu ve Hz. Peygamber'in henüz gençlik dönemindeyken üye olduğu, hatta peygamberliği sırasında da aynı amaçla kurulacak böylesi bir oluşuma katılabileceğini ifade ettiği bir teşkilâttir. Bu teşkilât, Kureyş tarafından Mekke'ye gelen yabancılara yapılan yağmacılığı engellemek amacıyla kurulmuştur. Bk. Ebu Muhammed Abdilmelik b. Hişam, *Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/133-134; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/52-54.

¹¹ bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/191; Krş: Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinler Tarihi* (İsparta: Tuğra Ofset, 2000), 383.

¹² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/894.

misafirlerin üzerine oturmasını istemesi¹³ O'nun iletişim konusundaki nezaketini yansıtan örneklerdendir. Kısacası Hz. Peygamber'in diğer inanç mensuplarına karşı iletişiminde iyi niyet, nezaket, hoşgörü ve samimiyet esas olmuştur.

Hz. Peygamber'in Medine'de başlattığı birlikte yaşama projesi, dört halife döneminde de uygulanmaya devam etmiştir. Örneğin Kudüs'ün fethinden sonra Hz. Ömer şu emannameyi yayınlamıştır:

"Müminlerin emiri, hasta olsun ya da olmasın, bütün halkın mal ve can güvenliğini sağlamak durumundadır. Aynı zamanda halkın inancı ve ibadet yerleri güvencemiz altındadır. Kiliseler tahrip edilmeyeceği gibi, meskene de dönüştürülmeyecektir. Daha önceden sahip olunan haklar aynen muhafaza edilecektir."¹⁴

Fetihlerden sonra yayınlanan bütün emannamelerde benzer hükümler yer almış ve bu hükümler titizlikle uygulanmıştır. İspanya'nın fethinden sonra bu ülkede Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler 800 yıl boyunca barış içerisinde bir arada yaşama başarısını göstermiştir. Ancak 1492'de Müslümanların hakimiyeti sona erip ülke Katoliklerin eline geçince, Hıristiyanlığı kabul edenlerin dışında, bütün Müslümanlar ve Yahudiler ülkeyi terk edip Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır.¹⁵

Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber döneminde temelleri atılan birlikte yaşama projesi Müslümanların çabasıyla normatif bir değere dönüşmüş, bu değer sayesinde insanlar yüzyıllarca bir arada barış ve huzur içerisinde yaşayabilmiştir. İmzalandığı dönemde birlikte yaşamın temel dayanağını oluşturan Medine Sözleşmesi'nin amaç açısından günümüz modern yasalarıyla benzerlik arz ettiği söylenebilir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi başta olmak üzere, uluslararası ve ulusal nitelikteki birçok sözleşmenin Medine Sözleşmesi ile önemli ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Öyleyse Medine Sözleşmesi'nin günümüz anayasa çalışmalarına da ışık tutacak evrensel nitelikli bir mutabakat metni olduğu söylenebilir.

2. Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşamın Temel Unsurları

Medine Sözleşmesi'nden günümüze dair pek çok yönetim ilkesi çıkarmak mümkündür. Bu sözleşme bağlamında birlikte yaşamın bazı temel ilkelerine değinmede konumuz açısından yarar vardır.

2.1. Yaşama Hakkı

Yaşama, insanın doğuştan sahip olduğu en temel haklardan biridir. Kur'an-ı Kerim'e göre bu hak her bireyin varlığını sürdürmesini, saygın, onurlu ve değerli bilinmesini, meşru bir gerekçe olmaksızın öldürülmemesini, iftira, küfür ve hakaret gibi psikolojik saldırılara maruz bırakılmamasını gerektirir.¹⁶ İnsanların sahip olduğu diğer haklar, öncelikle yaşama hakkının (can güvenliğinin) korunmasına bağlıdır.

İslâm'da yaşama hakkına saygı duymayanlara karşı etkili cezalar öngörülmektedir. Haksız yere insan öldürmek, Kur'an-ı Kerim'de şu ifadelerle yasaklanmaktadır:

"Kim bir kimseyi bir kimseye veya toplumda bozgunculuğa karşılık olmaksızın öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibi olur..."¹⁷ "Kim bir inananı kasten öldürürse, cezası cehennemde süresiz kalmaktır. Allah ona gazab etmiş ve onun için şiddetli bir azab hazırlamıştır."¹⁸

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid b. Mâce, *es-Sünen* (İstanbul: 1980), "Ruhûn", 2438.

¹⁴ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tarihu't-Taberi*, nşr: Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut, 1967), 3/608-609.

¹⁵ bk. Mustafa Çağrırcı, "İslâm Medeniyetinde Bir Arada Yaşama: Kuşatıcı, Kucaklayıcı Örnekler", *Birlikte Yaşama Kültürü 2. Ulusal Sivas Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed: İbrahim Subaşı (İstanbul: Sivas Platformu Yayınları, 2013), 30-34.

¹⁶ bk. el-Bakara 2/195; el-Maide 5/32; el-A'raf 7/151; el-İsra 17/31, 33,36-37; el-Hucurât 49/11.

¹⁷ el-Mâide 5/ 32.

¹⁸ en-Nisâ 4/ 93.

246 | Hüseyin Yılmaz. Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü

Kur'an-ı Kerim'in yaşama hakkına yönelik mesajlarının bir benzeri, Medine Sözleşmesi'nde de yer almaktadır. Sözleşme maddeleri arasında bulunan: *"İnancı ve milliyeti ne olursa olsun herkesin canı, malı ve namusu korunacak, din ve düşünce özgürlüğü sağlanacaktır."* ifadesi, bir anlamda konuyla ilgili ayetlerde belirtilen mesajların özeti mahiyetindedir.

Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde yer alan; *"Her insanın yaşama hakkı vardır. Bu hak, yasayla korunur. Kimse keyfi olarak yaşama hakkından mahrum bırakılmaz."*¹⁹ hükmü, Medine Sözleşmesi ile birebir örtüşmektedir.

İslâm dini, bireyin yaşama hakkını korumaya yönelik bazı önlemlerin alınmasını öngörmektedir. Can güvenliğini ihlâl edecek eylemlerin oluşumunu engellemek, adam öldürmeye sevk eden unsurları ortadan kaldırmak, hukuk kurallarını işletmek ve toplum bireylerini insana saygı prensibi doğrultusunda eğitmek bu konudaki önlemler arasında sayılabilir. Kur'an'daki cezalar da, hak hukuk gözetmeyen ve nasihatten anlamayan azgın kişiler için engelleyici bir etken olarak düşünülebilir.

Yaşama hakkı, Medine Sözleşmesi'nde vurgulanan en temel haklardan biridir. Can güvenliğini sağlama, şehri dış saldırılardan koruma, kimsesizleri himaye etme, barışı koruma ve zulmedip haksızlık yapanlara birlikte karşı koyma gibi ifadeler²⁰ yaşama hakkına verilen önemi göstermektedir.

2.2. Kardeşlik Hukuku

İslâm dini, Hz. Peygamber döneminden itibaren ırk, renk, dil ve ülke farklılığından kaynaklanan ayrımcı düşüncelerin aksine, müminleri kardeş sayarak²¹ onlar arasında barış, adalet, güven ve dayanışma esasına dayalı bir bağ kurulmasını önermektedir. Bütün insanların aynı yaratma kanunu ile dünyaya geldiği ve *takvadan* başka üstünlüğün kabul edilmediği bu kardeşlik ilkesi, Kur'an-ı Kerim'de: *"Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık, birbirinizle tanışsınız diye de sizi çeşitli millet ve kabilelere ayırdık. Allah katında en şerefliiniz takvalı olanınızdır."*²² ayetiyle ifade edilmektedir.

Hz. Peygamber'in veda hutbesinde tüm insanlığa seslendiği şu sözleri de toplumda hedeflenen birlik ve bütünlüğün boyutlarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

*"Ey insanlar! Rabbiniz tek, babanız birdir. Hepiniz Âdem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktan-
dır. Ne Arabin Arab olmayana ne de Arab olmayanın Araba; ne siyah derilinin beyaz deriliye ne de beyaz derilinin siyah deriliye bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sadece takva ile olur..."*²³

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, İslâm'ın özelde aynı inancı paylaşanları²⁴, genelde ise bütün insanlık ailesini²⁵ kardeş ilân etmesi, birlikte yaşama kültürünün temelini oluşturmaktadır. Medine Sözleşmesi'ne de yansıyan bu temel ilkeye göre doğal farklılıklar, ortak idealler etrafında birlik oluşturmaya engel değildir. İslâm'da öngörülen kardeşlik anlayışıyla ayrımcılık ve ötekileştirme anlamı taşıyan düşünce, tutum ve davranışlar eleştirilmekte, karşılıklı güven ve işbirliğine dayalı çalışmalar ise teşvik edilmektedir.

Kardeşliğin en canlı örneği, hicretten hemen sonra Hz. Peygamber'in önderliğinde Mekkeli Muhacir grupla Medineli Ensar arasında gerçekleşmiştir. İslâm davasına hizmet etmek amacıyla her türlü varlığını Mekke'de bırakarak Medine'ye hicret edenler, bir anda yoksullukla karşı karşıya geldi. İslâm'a hizmet etme uğruna evlerini ve tüm taşınmazlarını

¹⁹ Savaş Taşkent, *İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları* (İstanbul, 1991), 75-76; Krş: el-Mâide 5/45.

²⁰ bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/206-211.

²¹ bk. Hucurât 49/10.

²² el-Hucurât 49/13.

²³ Buhârî, "Hacc", 132.

²⁴ el-Hucurât 49/10.

²⁵ el-Hucurât 49/13.

Mekke'de bırakan bu insanlar çaresizliğe terk edilemezdi. İşte Hz. Peygamber, dünya tarihinde ilk olma özelliği taşıyan *kardeşlik* antlaşmasıyla son derece anlamlı bir sorumluluk örneği sergiledi. Söz konusu uygulama, hali vakti yerinde olan Medineli ailelerin Mekke'den gelenlerle ev sahibi olup kan kardeşi gibi aynı evde yaşamasını öngörüyordu. Hatta bu kardeşliğin boyutu, tarafların birbirine varis olmasına kadar uzanıyordu. Böylece, Medine'ye yerleşen Müslümanların en azından yeme, içme ve barınma gibi zorunlu sosyal ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Askeri seferler sırasında iki manevi kardeşten biri orduya katılıyor, diğeri ailenin geçimiyle meşgul oluyordu. Muhacir ve Ensar tarafından hoşnutlukla benimsenen bu kardeşlik uygulaması, Muhacirlerin kısa sürede Medine'ye uyumunu kolaylaştırdı.²⁶ Özetle bu uygulama sayesinde Müslümanlar arasında her türlü yakınlık ve akrabalığın ötesinde *din kardeşliği* temeline dayalı bir dayanışma sağlanmış oldu.

İnanç farklılığının yoğun olduğu bir toplumda evrensel sorumluluk anlayışı çerçevesinde kurulacak iletişimin başarıya ulaşabilmesi için öncelikle aynı inanç mensubu insanlar arasında uzlaşma kültürünün gelişmesi gerekir. Aynı dine inanan kitle içerisindeki farklı gruplar arasında uzlaşma sağlanmadan diğer din mensuplarıyla iletişim köprüsü kurmak zordur. O nedenle Hz. Peygamber Medine'de önce Müslümanlar arasında kardeşlik bilincini geliştirmiş, daha sonra da şehrin barış ve huzuru için diğer inanç mensuplarıyla güç birliği yapmıştır.

2.3. Komşuluk

Hz. Peygamber'in Medine toplumunda geliştirmeyi hedeflediği değerlerden biri de komşuluktur. Genellikle fiziki olarak birbirine yakın mesafede bulunan kişilere ve gruplara komşu denmektedir. Hz. Peygamber Medine halkının tamamını komşu kabul ettiği için Medine Sözleşmesi bir anlamda aynı şehirde yaşayan komşular arasında güven ve dayanışma duygusunun gelişmesini esas almıştır denilebilir.

Medine Sözleşmesi'nin maddeleri içerisinde yer alan hükümlerin birçoğu, dolaylı olarak komşuluk ilişkilerini düzenlemeye yönelik mesajlar içermektedir. İşbirliği, dayanışma, yardımlaşma, istişare, hak ve hukuk gözetme, karşılıklı saygı ve güven duyma²⁷ gibi ilkeler, komşularla iyi geçinmeyi sağlayan önemli kurallar arasındadır.

Hz. Peygamber Medine'de bulunan komşularını inanç ayrımı gözetmeksizin koruyup kollamış, onlar arasında sosyal ilişkilerin gelişmesine özen göstermiştir. Birlikte yaşadığı Yahudi ve Hıristiyan grupların kendi iç sorunlarının çözümüne rehberlik yapmış, onların hastalarını ziyaret etmiş, düğün ve cenaze törenlerine katılmış, misafir edip ikramda bulunmuştur. Onların kestiğini yeme, kadınlarıyla evlenme ve onlarla ortak ticari faaliyette bulunulma konusunda dini bir engelin bulunmadığı ayet ve hadislerde ifade edilmiştir.²⁸

Kur'an-ı Kerim'de Allah'a imanı emreden ve şirki yasaklayan ifadelerin hemen ardından ana babaya iyi davranma ve komşuya iyilik etme ilkesi yer almaktadır.²⁹ Bir hadiste Hz. Peygamber; "Cebrael, komşu hakkı üzerinde o kadar önemle durdu ki neredeyse komşuyu komşuya mirasçı yapacak sandım."³⁰ buyurmaktadır. Diğer bazı hadislerde komşusuna iyilik

²⁶ Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Sosyal Dayanışma*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Osman Eskicioğlu (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1969), 183; Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-Sîre* (İstanbul: Gonca Yayınları, 1987), 207.

²⁷ bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/189.

²⁸ bk. Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992). "Cizye", 5; Hüseyin Yılmaz, *Kur'an'ın Işığında Müslî-Gayrimüslim Münasebetleri* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 1997), 92-131; Yusuf Ziya Keskin, "Hz. Peygamber'in Gayrimüslimlere Karşı Hoşgörüsü", *Medeniyet ve Birlikte Yaşama Kültürü*, ed: Muhittin Okumuşlar, Ertan Özensel (Konya: TIMAV Yayınları, 2017), 177.

²⁹ bk. Nisâ 4/36.

³⁰ Buhari, "Edeb", 28.

edenin Allah katında en hayırlı kimse olduğu³¹, komşusuna kötülük yapanın ise tam olarak iman etmiş sayılamayacağı³² belirtilmektedir.

2.4. Saygı ve Hoşgörü

İslâm inancına göre insan her şeyden önce saygın bir varlıktır. Kur'an-ı Kerim'de; "Biz insanı saygın kıldık. Onu karada ve denizde ulaşım imkânına kavuşturduk, temiz besinlerle rızıklandırdık ve yarattığımız varlıkların çoğundan üstün tuttuk."³³ buyrularak bu gerçeğe dikkat çekilmektedir. İnsanlar arası ilişkilerde birbirini küçük görme, alaya alma, karalama, kötü lakaplarla çağırma, itham etme, başkasının gıybetini yapma, kusurunu ve mahremiyetini araştırma gibi insanın saygınlığını zedeleyici söz, tutum ve davranışların hoş karşılanmadığı Kur'an'da³⁴ açıkça belirtilmektedir.

Haklar ve sorumluluklar açısından insanlar arası ilişkilerin saygı temelinde değerlendirildiği Medine Sözleşmesi'nde, şehrin ekonomik ve sosyal imkânlarından herkesin yararlanacağı, anlaşmayı ihlâl edenlerin ise ırkına ve kabilesine bakılmaksızın hak ettiği cezaya çarptırılacağı karara bağlanmıştır.

İrkçılık ve kabilecilik anlayışı, sözleşmenin imzalandığı dönemde Medine toplumunda etkin bir şekilde devam ediyordu. Farklı ırk ve kabile mensupları arasındaki iletişim saygı ve hoşgörü temelinden uzak, gücünün ve yakın olanın haklılığı ilkesine dayanıyordu. Örneğin Evs ve Hazreç kabileleri başlangıçta aynı aileden ayrılmış iki farklı grup olmasına rağmen, onlar arasında sürekli kavga ve çatışma yaşanıyordu. Sözleşmenin önemli hedeflerinden biri de söz konusu gruplar arasında yaşanan kavga ve çatışmaları önleyerek saygı ve hoşgörü ilkesi etrafında güçlü bir barış toplumu oluşturmaktı.

Medine Sözleşmesi'ne göre ırkı, dini ve milliyeti ne olursa olsun insanın saygınlığı önemsenmiş, sosyal ilişkilerde hoşgörü, adalet ve hakkaniyet gibi değerlerin gözetilmesi öngörülmüştür. İlgili maddelerden birinde şöyle denilmiştir: "Müslümanlar ve onlarla birlikte savunmaya katılanlar tek bir toplum sayılacak, her türlü kavim, kabile ve sınıf farklılığı ortadan kaldırılacaktır." Bu hükümlerle Medine'deki farklı gruplar vatandaşlık paydasında birleşerek tek bir toplum haline gelmiş ve böylece özel aidiyetlerden kaynaklanan ayrışma ve ötekileştirmenin önüne geçilmiştir.

Saygı, iletişim halinde olunan birey ve grupların birbirinin farkında olması, yapıcı davranış tarzını benimsemesi ve başkalarını rahatsız etmekten çekinmesi duygusudur.³⁵ Saygı, bir kişi ya da grubun düşüncesine, davranışına ve toplum içerisindeki itibarına zarar verecek söz ve eylemlerden uzak durmayı gerektirir. Kültüre dönüştüğü zaman fonksiyonelliği daha da artacak olan saygı, gücünü toplumun değerlerinden özellikle de "empati" duygusundan almaktadır. Empati temelli saygı ilkesi, insanların konuşma biçimine, farklı inançlara yaklaşımına ve sosyal hayatın gidişatına yön vermektedir. O nedenle çok kültürlü toplumlarda birlikte yaşamayı saygı ekseninde sürdürmek daha kolaydır.

Birlikte barış ve huzur içerisinde yaşamının temel ilkelerinden biri de hoşgördür. Hoş ve görmek sözcüklerinden oluşan hoşgörü³⁶ her şeyi anlayışla karşılama, müsamaha gösterme, istenmeyen bir duruma katlanma, toleranslı olma³⁷, insanlar arası ilişkilerde orta yolu

³¹ Ebû Muhammed b. İsmâ'et-Tirmîzî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Mısır: 1398-1978), "Birr", 28.

³² Buhari, "Edeb", 29.

³³ el-İsra 17/70.

³⁴ el-Hucurât 49/11-12.

³⁵ bk. Türk Dil Kurumu. "Saygı". *Güncel Türkçe Sözlük*.

³⁶ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimolojisi* (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1995), 327.

³⁷ bk. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 1/385; Beyza Bilgin, "İslâm ve Hoşgörü", *Diyanet İlmî Dergi* 34/1 (1998), 116; Talat Sakallı, *Hadislerle İslâm'da Hoşgörü ve Kolaylık* (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996), 78-79; Yusuf Ziya Keskin, *Nebevî Hoşgörü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1997), 13.

takip etme, dengeyi gözetme, benimsenmeyen bir düşünce ve davranışa tahammül edebilme gibi anlamlara gelmektedir.

Diğer insanlarla iletişim kurma sırasında ortaya çıkan ve psiko-sosyal boyutlu bir kavram olan hoşgörünün affetme, kusura bakmama, farklılıkları anlayışla karşılama, muhatabı üzücü yaklaşımlardan uzak durma ve farklı görüşleri samimiyetle tartışabilme gibi anlamları içerdiği söylenebilir. Hoşgörü, beğenilmeyen düşünce ve davranışların çeşitli yönleriyle ele alınarak kuralların daha esnek biçimde uygulanmasını ifade eder.³⁸ İnsanlar arası ilişkilerde dengeyi koruyan hoşgörü, duygusal bir tavır olarak her konuda hemfikir olma, aldırış etmeme ve kayıtsız kalma durumu değil; farklılıkları anlayışla karşılayıp yok etmeye kalkışmamaktır.³⁹ Bir başka ifadeyle hoşgörü, başkalarından nefret etmeme bilincini kazandıran bir erdem⁴⁰, ahlaki sistemlerin en temel unsuru ve önemli bir ruh disiplini⁴¹. Hoşgörü, aynı coğrafyada yaşayan ve ister istemez sosyal hayatı paylaşmak durumunda kalan birey ya da gruplar arasında karşılıklı güvenin egemen olduğu iyimser bir hayat sürdürebilmenin en önemli şartıdır.

Hoşgörü, bireyin kendi inancından ve öz benliğinden taviz vermesi değil; aksine, farklı düşünce ve kimliklere anlayışla bakabilmesi, farklılıklarla birlikte yaşamayı öğrenmesi, bir hakkın ihlali söz konusu olmadığı sürece insani ilişkilerde anlayış göstermesidir. Hoşgörünün temelinde, doğru olup olmadığını tartışmaksızın toplumda farklı inanç ve düşüncelerin de bulunabileceğini kabul etme ve bu farklılıkları anlayışla karşılama bilinci yatmaktadır.⁴² Farklılık çekici, ilginç ya da sevimli görüldüğü sürece hoşgörüye ihtiyaç duyulmaz. O nedenle hoşgörü, bireyin uygun görmediği bir durumla karşılaştığında söz konusu olur ve asıl bu nedenle önemlidir.

İslâm inancına göre hoşgörünün temeli, hangi ırk, din ve düşünceden olursa olsun, insanın kişilik haklarına saygı duyma esasına dayanmaktadır. Yaratandan ötürü yaratılanı sevmek, Allah'a olan imanın kemâl noktasını oluşturmaktadır. "*Andolsun biz insanı şerefli kıldık*"⁴³ ayetiyle de ifade edildiği gibi, her birey, insan olması bakımından değerlidir. Hoşgörü, her şeyden önce bu değere saygının bir ifadesidir.

Hoşgörü, Medine Sözleşmesi'ne ilham kaynağı olan değerlerden biridir. Çünkü bu sözleşmenin asıl hedefi, farklı inanç ve kültür mensupları arasında güvene dayalı bir iletişim köprüsü kurmaktır. Hoşgörü, bu köprünün üzerine bina edileceği en önemli temeldir. Hoşgörü olmadan farklı grupları ortak bir zeminde buluşturmak zordur. O nedenle Hz. Peygamber insanlara hoşgörüyle yaklaşmış ve bu yaklaşımı sayesinde onların güvenini kazanmıştır.

Medine Sözleşmesi'nin maddeleri incelendiğinde buradan hoşgörü ile ilgili bazı genel ilkeler çıkarılabilir. Bu ilkeleri; "Temel hak ve özgürlüklere saygı gösterme, düşüncesini açıklamak isteyen fırsat tanıma, doğruluğuna ya da yanlışlığına bakılmaksızın herkesin inanç özgürlüğünü koruma, muhataplara değer verme ve onları önyargısız bir şekilde dinleme, kendi görüşlerini rahatlıkla açıklama ve insan grupları arasında ortak payda bulmaya çalışma" şeklinde özetlemek mümkündür. Bu hususların kültüre dönüştüğü Medine toplumunda kısa sürede barış, huzur ve güven sağlanmış ve bu şehir uzun yıllar bölge halkına başkentlik etmiştir.

³⁸ Nevzat Y. Aşıkoğlu, "Hoşgörü ve Tolerans Kavramları Üzerine", *MEB Din Öğretimi Dergisi* 39 (1993), s. 41.

³⁹ bk. Melih Yürüşen, *Çeşitlilikten Özgürlüğe* (Ankara: LTD Yayınları, 1998), 260.

⁴⁰ Necati Öner, *İnsan Hürriyeti* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 113.

⁴¹ Keskin, *Nebevî Hoşgörü*, 13.

⁴² Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler* (İstanbul: MEB Yayınları, 1995), 72.

⁴³ el-İsrâ 17/70.

2.5. Empati

Birlikte yaşamın temel kurallarından biri de empati duygusuna sahip olmaktır. Empati, başkasının düşünce, tutum ve davranışlarını objektif bir şekilde değerlendirerek onu doğru anlamaya çalışmaktır.⁴⁴ Bir diğer ifadeyle empati, muhatabın duygu, düşünce ve durumunu hissedebilme yeteneğidir.

Farklı özelliklere sahip bireylerin birbirini anlamasında empati çok önemlidir. Çünkü empatik davranan kimse, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına yapamaz; kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa, başkasına da öyle davranmak ister. "Sizden biriniz kendisi için arzu ettiği şeyi kardeşi için de arzu etmedikçe iman etmiş olamaz."⁴⁵ hadisinde, empati kurarak muhatabı anlamaya çalışmanın iman ile ilgili bir mezyet olduğu belirtilmektedir.

Empati duygusunun gelişmediği toplumlarda bireyler arası ilişkilerin sağlıklı bir zeminde sürdürülmesi zordur. Çünkü her kişi ya da grup karşılaştığı düşünce, olay ve duruma kendi penceresinden bakarak diğerlerinin görüş ve isteğini göz ardı etme eğilimindedir. Oysa Medine Sözleşmesi'nde Hz. Peygamber, kendisi gibi inanıp yaşamayan insanların güvenlik sorununu kendi sorunu gibi algılamış ve bu sözleşmenin Medine halkının temel haklarını korumaya yönelik adil bir metin olmasına özen göstermiştir. Hz. Peygamber'in toplumdaki hiçbir ferdi dışarda bırakmayan bu kuşatıcı tutumu, günümüz yasa hazırlayıcıları için yol gösterici niteliktedir.

2.6. İnanç Özgürlüğü

Barış ve huzur içerisinde yaşamın en önemli ilkelerinden biri de inanç özgürlüğüdür. İnanç özgürlüğü, hem farklı dinlere inananlar hem de aynı din içerisinde farklı yorum ve uygulamayı benimseyenler açısından önemli bir haktır. İnanç özgürlüğünün kültüre dönüşümü toplumlarda farklı inanmak, farklı düşünmek ve farklı yaşamak doğal karşılanmakta, hatta bu durum zenginlik olarak değerlendirilmektedir.

İnanç özgürlüğünün en temel göstergesi, inanmanın özgür iradeye ve özgür seçime dayalı olarak gerçekleşmesidir. İnanma ile özgür seçim arasındaki ilişki Kur'an-ı Kerim'de şu ifadelerle temellendirilmektedir:

"Dinde zorlama yoktur."⁴⁶ "Biz insanoğluna yolu gösterdik, isterse şükreder, isterse inkâr eder."⁴⁷ "Rabbinizden gelen bu gerçeğe isteyen inansın, isteyen inanmasın!"⁴⁸ "De ki, Ey inkârcılar! Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmıyorum, siz de benim taptığıma tapmıyorsunuz. Ben sizin taptıklarınıza tapacak değilim, siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."⁴⁹

İnsanlık var olduğu sürece farklı inançların da var olacağı bir gerçektir. İnanç özgürlüğü, bireyin istediği inancı benimseyip yaşayabilme serbestliği anlamına gelmektedir.⁵⁰ Kişinin inandığı dinin temel ilkelerini, ibadetlerini ve törenlerini öğrenmesi, inancıyla ilgili bilgileri baskı yapmadan başkalarına da öğretmesi inanç özgürlüğünün kapsamındadır.⁵¹

İnanç özgürlüğü konusunda özgür iradeye değer vermek, her insanın inanç tercihinin mutlak doğru olduğu anlamına gelmez. Birine göre doğru olan bir başkasına göre yanlış olabilir. Çünkü insan kendi iç dünyasında doğru bildiğine inanır, yanlış bildiğini ise reddeder.

⁴⁴ Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2001), 135.

⁴⁵ Buhari, "İman", 17.

⁴⁶ el-Bakara 2/256.

⁴⁷ el-İnsan 76/3.

⁴⁸ el-Kehf 18/29.

⁴⁹ el-Kâfirûn 109/6.

⁵⁰ bk. Jacques Robert, *Batı'da Din Devlet İlişkileri*, Terc: İzzet Er (İstanbul: İz Yayınları, 1998), 115; Ayrıca bk. Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi* (Ankara: AÜİF Yayınları, 1975), 285; Ali Fuat Başgil, *Din ve Lâiklik* (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1991), 118-119.

⁵¹ Muhammed Tahir b. Aşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, Terc: Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayınları, 1996), 113.

Dolayısıyla İslâmiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik ve daha başka inanç mensuplarının kendi inancı dışındaki dinleri batıl (yanlış) olarak nitelendirmesini yadırgamamak gerekir. Ancak buradaki sorun, bireyin doğruluğundan emin olduğu kendi inancına saygı beklerken, başkasının inancını engelleme eğiliminde olmasıdır. O nedenle inanç özgürlüğünün korunduğu bir ülkede, doğruluğuna ya da yanlışlığına bakılmaksızın herkesin kendi inancını açıklama, öğrenme ve yaşama hakkı garanti altına alınmak durumundadır.

Toplumda değişik inançların varlığını koruması, bir Müslüman için İslâm'ın hak din olduğu gerçeğini gölgelemez. Aksine bu durum, İslâm'ın Müslümanları dünyanın çoğulcu inanç yapısına alıştırmaması ve Müslümanlığın bireye kazandırdığı özgüveni insanlığa yansıtması açısından oldukça önemlidir.⁵² Yine inanç özgürlüğü, Müslüman bireyin başkalarıyla tebliğ amaçlı iletişim kurması açısından da önemli bir imkândır. Ancak tebliğ amaçlı iletişimin zorlama, dayatma ve şiddet gibi unsurlardan uzak, tamamen iyi niyet ve samimiyet duygularıyla gerçekleşmesi gerekir. Çünkü insanları iman etmeye zorlama yetkisi Hz. Peygamber'e bile verilmemiştir.⁵³

Sözleşmenin imzalandığı dönemde Medine'nin çok dinli bir sosyolojik tabana sahip olduğu bilinmektedir. Farklı inanç gruplarını ortak idealler etrafında barındırmayı hedefleyen bu sözleşmeyle şehirde yaşayan tüm insanların inanç özgürlüğü garanti altına alınmıştır. Sözleşmede *inancı ve milliyeti ne olursa olsun herkesin din ve düşünce özgürlüğünün sağlanacağı, Müslüman, Yahudi ve diğer inanç gruplarının barış içerisinde yaşayacağı* ifade edilmiştir. Bu ifadelerde yer alan hükümlerin uygulanma süreci bizzat Hz. Peygamber tarafından takip edilmiştir.

Medine Sözleşmesi, insanlar arasında var olan inanç farklılığının birlikte yaşama açısından engel görülmediği vicdani, ahlaki ve sosyolojik bir temele sahiptir. Bu temel, farklı din mensuplarına karşı *"Sizin dininiz size, bizim dinimiz bize"* ilkesini gözetmenin gerekli olduğu düşüncesine dayanmaktadır. O halde dini düşünce farklılığını birlikte yaşama açısından risk alanı değil, topluma dinamizm kazandıran bir özgürlük alanı olarak görmek gerekir.

Medine Sözleşmesi'nin inanç özgürlüğü ile ilgili hükümleri günümüz evrensel hukuk ilkeleriyle benzerlik arz etmektedir. Örneğin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili 18. Maddede şu ifadeler yer almaktadır: *"Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü vardır. Bu hak, din ve inanç değiştirme özgürlüğünü, dinin ve inancın tek başına veya topluca açık bir yerde veya özel bir surette öğretim, uygulama, ibadet ve törenle açıklama özgürlüğünü gerektirir."*⁵⁴ Din ve vicdan özgürlüğü, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 24. Maddesinde de; *"Herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz."* cümlesiyle belirtilmektedir. Dolayısıyla günümüzde inanç özgürlüğü konusunu Medine Sözleşmesi ile ilişkilendirmek orijinal bir görüş ortaya koymak değil, evrensel bir hukuk kuralının Hz. Peygamber döneminde de uygulandığı bilgisini güncellemektir.

İslâm'ın inanç özgürlüğü ile ilgili temel ilkelerinden biri de mabet dokunulmazlığıdır. Bu ilke gereğince kilise, havra, manastır ve cami gibi ibadethanelere dokunulmaması, her inanç mensubunun kendi ibadetini özgürce yerine getirebilmesine imkân tanınması öngörülmektedir. Konuyla ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır:

⁵² bk. Ali Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 33-36.

⁵³ bk. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* (İstanbul: Dersaadet Yayınları, ts.), 1/574.

⁵⁴ Mehmet Semih Gemalmaz, *Temel Belgelerle İnsan Hakları* (İstanbul: İnsan Hakları Derneği Yayınları, 1996), 32.

252 | Hüseyin Yılmaz. Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü

"Onlar sadece 'Rabbimiz Allah'tır' dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkartıldılar. Eğer Allah'ın insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, içerisinde Allah'ın adının anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar yıkılır giderdi. Allah kendi dinine yardım edenlere yardım eder. Doğrusu Allah güçlü ve kuvvetlidir."⁵⁵

Hz. Peygamber mabet hukukunu gözetmeye büyük önem vermiş ve bu konuda insanlığa örnek olmuştur. O'nun döneminde Necran Hıristiyanlarıyla yapılan antlaşma, mabet hukukunun ilk uygulama örneği olarak görülebilir. Bu anlaşmada Necranlılara kiliselerinin, manastırlarının ve ruhbanlık merkezlerinin korunması teminatı verilerek onların ibadet özgürlüğü garanti altına alınmıştır.⁵⁶ Yine o dönemde Hayber savaşıyla fethedilmesine rağmen halkın ibadet ettiği mekânlara dokunulmamıştır. Hz. Peygamber, kendi komutasındaki ordunun askerlerine yaptığı konuşmada mabetlere, rahiplere ve savaşa katılmayanlara dokunulmaması talimatını vermiştir.⁵⁷

İnanç özgürlüğü ve mabet dokunulmazlığı ilkesine saygının bir başka örneği Hz. Ömer döneminde görülmektedir. Kudüs'ün fethedilmesi sürecinde namazını Kıyame Kilisesi'nde kılmasını teklif edenlere Hz. Ömer; "Burada namaz kılsam benden sonra Müslümanlar burayı camiye çevirir."⁵⁸ diyerek oldukça anlamlı bir cevap vermiştir.

Başka inançlara ait bir mabedin yıkılması ya da mensuplarının rızası olmaksızın inşa edilmiş amacı dışında kullanılması, İslâm'ın inanç özgürlüğü ilkesine aykırı bir eylemdir. Dolayısıyla mabetlerle ilgili geçmiş dönemin sosyal ve siyasal şartları içerisinde üretilen ve günümüzde "Savaşla alınan bölgenin en büyük mabedi, kılıç hakkı olarak camiye dönüştürülür."⁵⁹ şeklinde ifade edilen görüşe Kur'an ve Sünnetten delil bulmak mümkün değildir. Çünkü Kur'an ve Sünnet, inanç özgürlüğü ile ilgili uygulamalarda güçlü olmayı değil; hak, adalet, merhamet ve empati gibi ilkeleri gözetmeyi öngörmektedir.

Medine Sözleşmesi'nde inanç gruplarına tanınan özgürlük alanlarından biri de hukuki özerkliktir. Çok kültürlü toplumlarda halkın genelini ilgilendiren konularda evrensel hukuk ilkelerine göre belirlenen genel kuralların uygulanması önemlidir. Ancak bazı toplumlarda gruplar sorunlarını inanç, kültür ve geleneği kıstas kabul ederek kendi aralarında çözmek isteyebilir. İşte Medine Sözleşmesi halkın genelini ilgilendirmeyen özel konularda inanç mensuplarına bu hakkı da tanımaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in konuyla ilgili uygulamasını delil gösteren bazı İslâm hukukçuları evlenme, boşanma, miras ve borçlanma gibi konularda gayrimüslimlerin hukuki özerkliğe sahip olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu görüşün kabul edildiği pek çok İslâm toplumunda gayrimüslimler mahkemelerde kendi hukukundan yararlanma hakkına sahip olmuştur.⁶⁰ Örneğin Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim vatandaşlara özel hukuk alanına giren evlenme, boşanma, nafaka, velayet, vasiyet, miras, vekâlet, vakıf kurma gibi birçok konuda kendi hukukunu uygulama hakkı tanınmıştır.⁶¹

İnanç konusunda toplum bireylerinin birbirini etkilemesi, hatta zorlamaksızın başkasını kendi inancını öğrenmeye davet etmesi doğal karşılanmalıdır. İslâm dininde tebliğ, davet ve telkin gibi kavramlarla ifade edilen bu durum inanç özgürlüğüne müdahale anlamı taşımaz.⁶² Nitekim Kur'an-ı Kerim'de; "İnsanları Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et,

⁵⁵ el-Hac 22/40.

⁵⁶ bk. Ebû Dâvûd, İmâre 30; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/619; Mustafa Fayda, "Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhale", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâmi İlimler Enstitüsü Dergisi* (1975), 145; Faruk Ermemiş, "Kur'an-ı Kerim'in Düşünce ve İnanç Özgürlüğüne Yönelik Emirleri ve Hz. Muhammed'in Uygulamaları", *Düzce İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2018), 20-35.

⁵⁷ bk. Ubeydullah b. Şihab ez-Zühri, "El-Mağazi", çev. Mehmet Nur Akdoğan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 74.

⁵⁸ bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/619;

⁵⁹ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Serhat Arvas, *Kılıç Hakkı Ayasofya* (İstanbul: IQ Yayınları, 2019).

⁶⁰ bk. Ahmet Yaman, "Zimmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/437.

⁶¹ bk. Ercan Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler* (Ankara Turhan Kitabevi, 2001), 203-206.

⁶² Dine davet konusunda geniş bilgi için bk. Hüseyin Yılmaz, "Kur'an'ın Işığında İslâm'a Dâvet", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1996), 333-346.

*onlarla iletişimini güzel yap.*⁶³ buyrulur baskı ve zorlama yapmaksızın dine davet etmenin meşru bir hak olduğu belirtilmektedir.

2.7. Mülkiyet Hakkına Saygı

Sosyal hayatın sağlıklı bir şekilde devamı için gerekli olan mal edinme, temel insan haklarından biridir. Mülkiyet hakkı, bireyin ve toplumun sahip olduğu malların zarardan ve muhtemel tehlikelerden korunması demektir. Sahip olunan servetin enflasyon, sömürü, soygun ve daha başka etkenlere karşı korunması da mülkiyet hakkı kapsamındadır.

Her insan, hukuk kuralları ve imkânlar ölçüsünde meşru yollardan mülk edinme hakkına sahiptir. Mülkiyet hakkı, bireylerde çalışkanlık ruhunu geliştiren ve elden geleni en iyi şekilde değerlendirmeyi sağlayan psikolojik bir güçtür. Her ne sebeple olursa olsun, iktisadi ve siyasi gücü elinde bulunduranlar, kendi mutluluğu uğruna diğerlerini bu haktan mahrum etme yetkisine sahip olamaz.

İslâm inancında mülk edinme hakkını korumak için bazı hükümler öngörülmektedir. Zekât, sadaka, borç verme (karz-ı hasen) ve yardımlaşma ile ilgili olan bu hükümler, genellikle yoksul ve düşkünlerin varlıklı insanlar tarafından gözetilmesini sağlamaya yöneliktir.

Mülkiyet hakkını korumak, öncelikle devletin sorumluluğundadır. Devlet bu sorumluluğun bedeli olarak varlıklı kimselerden vergi alır. Ancak devlet yasal vergi dışında vatandaşın malını ve mülkünü savaş, kıtlık, felâket ve salgın hastalık gibi acil durumlarda bile alma hakkına sahip değildir. Bir kişinin mülkü toplumsal çıkar için devlet tarafından alınmak durumunda kalırsa, o mülkün sahibinden izin alınması ve bedelinin de ödenmesi gerekir. Sosyal hizmet kapsamında kullanılmak amacıyla devlet tarafından alınan yasal vergiler bu hükümün dışındadır.

Medine Sözleşmesi ile mülkiyet hakkına büyük önem verilmiş, bu hakkı ihlâl edenlere karşı güç birliği yapılması öngörülmüştür. Sözleşmede korunması gereken haklar arasında mülkiyet hakkı da sayılmıştır. Sözleşme hükümleri kısa sürede etkisini göstermiş, o dönemde Medine halkını tehdit eden saldırı ve yağmacılık gibi etkenler önemli ölçüde azalmış ve halkın maddi gücünde fark edilebilir bir iyileşme olmuştur.

2.8. Sosyal Adalet

Sözlükte “doğrulukla hükmetmek, doğru karar vermek” gibi anlamlara gelen *adalet*⁶⁴, sosyal ve ekonomik ilişkilerde herkese hakkını vererek zulümden uzak durmayı gerektirir. Adaletin bireysel ve sosyal ilişkilerde belirleyici bir ilke olması, o toplumda *sosyal adaletin* gözetildiği anlamına gelmektedir.

Sosyal adalet, toplumdaki her bireyin temel haklardan eşit olarak faydalanması, iş ve meslek seçiminde fırsat eşitliğine sahip bulunması ve yaptığı için karşılığını eksiksiz olarak alabilmesi demektir. Medine Sözleşmesi’nde *şehir savunmasından bütün kesimlerin sorumlu tutulması, inancı ve milliyeti ne olursa olsun herkesin can, mal ve inanç özgürlüğünün sağlanması, savaş masraflarının ortaklaşa karşılanması, azgınlık ve haksızlık yapan, fitne ve fesat çıkaran kimselere birlikte karşı konulması, hem zulmetmenin hem de zulme maruz kalmanın yadrganması*, bu sözleşmenin bir amacının da sosyal adaleti sağlamak olduğunu göstermektedir.

Medine Sözleşmesi’nin ilgili maddelerinde sosyal adalet, birlikte yaşamanın temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu sözleşmeye ilham kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de adaletin sosyal yaşam için vazgeçilmezliğine dikkat çekilerek şöyle buyrulmaktadır:

“...Ey iman edenler, adaleti titizlikle tatbik ediniz. Kendinizin, aile ve yakınlarınızın aleyhine dahi olsa, zengin ya da fakir olsalar bile Allah için şahitlik yapınız... Çünkü Allah her iki tarafa da daha

⁶³ en-Nahl 16/125.

⁶⁴ bk. Mehmet Şeker, *İslâm’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri* (Ankara: Diyanet Yayınları, 1997), 51.

254 | Hüseyin Yılmaz. Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü

yakındır. Hüküm verirken sakın başınıza buyruk olmayın. Eğer ağız değiştirir ya da adaletten dönerseniz, şüphesiz Allah sizin yaptıklarınızı en ince ayrıntısına kadar bilmektedir.”⁶⁵ “Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.”⁶⁶

Adalet konusunda Hz. Peygamber’in birçok hadisi vardır. Bu hadislerden birinde şöyle buyrulmaktadır: “Verdiği kararlarda, ailesinin ve halkının yönetiminde adil davrananlar, kıyamet gününde Allah Teâlâ’nın yanında nurdan koltuklar üzerinde oturacaktır.”⁶⁷ Adil davranmayı öven bu ve benzeri hadisler, birlikte yaşama kültürünün gelişimine katkı sağlayacak önemli mesajlar içermektedir.

Bir toplumu yönetenlerin adalet anlayışı, o toplumda sosyal adaletin uygulanış biçimini etkilemektedir. İnsanlarda genelde kendine yakın olanı kayırma, uzak olanı ya da sorun yaşadığı kişileri de dışlama eğilimi vardır. Bu eğilim karşısında Müslümanlar şu ayetle uyarılmaktadır: “*Bir gruba olan kininiz sizi adaletten ayırmısın...*”⁶⁸ Medine Sözleşmesi’nin ilgili maddeleriyle birebir örtüştüğü anlaşılan bu ayet, her ne sebeple olursa olsun yetkililerin asla adaletten ayrılmaması gerektiğini emretmektedir.

Ayetlerde, hadislerde ve Medine Sözleşmesi’nin ilgili maddelerinde belirtilen adalet ilkesi, başta yöneticiler olmak üzere toplumda sorumluluk sahibi her bireyin sosyal ve ekonomik ilişkilerde adil olmasını gerektirmektedir. Aksi halde gücü elinde bulunduran kişi ya da grubun başkalarına zulmünü önlemek mümkün değildir.

2.9. Sosyal Güvenlik

Toplumu oluşturan bireylerin tehlikelerden uzak bir şekilde yaşama garantisine sosyal güvenlik denir. Temel insan haklarından biri olması nedeniyle sosyal güvenlik herkesin yararlanması gerekir. Toplumda güvenlik olmadan bireysel ve sosyal hakların sağlıklı bir şekilde kullanılabilmesi mümkün değildir.

Sosyal güvenliğin temeli, insan haklarının saygınlığını kabul etme ilkesine dayanmaktadır. İnsan hakları; “*Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan O’dur.*”⁶⁹ ayetiyle de ifade edildiği gibi, her insanın mevcut olan imkânlardan usulüne uygun bir şekilde faydalanabilmesi demektir.

Sosyal güvenliği sağlamak iki yönlü bir çaba gerektirmektedir. Biri içerde huzurlu bir ortam oluşturmak, diğeri de dışardan gelebilecek saldırılar karşısında gerekli önlemleri alarak toplumu muhtemel saldırılardan korumaktır.

Medine Sözleşmesi, o dönemde şehir hayatı yaşayan değişik grupların iç ve dış tehditler karşısında korunmasını öngörmektedir. Sözleşmenin bazı maddeleri doğrudan sosyal güvenlikle ilgilidir. Bu maddelerden birinde; “Medine ve civarı, sözleşme hükümlerine bağlı kalanlar için “harem” yani güvenli bölge sayılacak, inancı ve milliyeti ne olursa olsun herkesin canı, malı ve namusu korunacaktır...” denilerek sosyal güvenliğin önemi vurgulanmaktadır.

Medine Sözleşmesi ile şehir halkının güvenlik endişesinden uzak bir hayat yaşamasının kuralları tespit edilmiştir. Konuyla ilgili maddelerin çoğu, şehir güvenliğini sağlamaya yönelik hükümler içermektedir. Söz konusu maddelerle⁷⁰ Medine ve civarının güvenli bölge sayılması, herkesin barış ve huzur içerisinde yaşaması, azgınlık yapan, fitne ve fesat çıkaran kimselere birlikte karşı konulması ve hiç kimseye zulüm yapılmaması hükme bağlanmıştır.

⁶⁵ en-Nisâ 4/135.

⁶⁶ en-Nisâ 4/58.

⁶⁷ Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Kahire: 1374-1955), “İmare”, 18.

⁶⁸ el-Mâide 5/8.

⁶⁹ el-Bakara 2/29.

⁷⁰ bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/206-211.

2.10. İnsan Odaklı Devlet Yönetimi

Belli bir vatan toprağı üzerinde yaşayan insanların barış ve huzurunu sağlamak üzere oluşturulan organizeli kurumsal yapıya devlet denir. Devletin amacı, toplum düzenini sağlamak, bireylerin temel haklarını korumak ve ülkenin gelişimine katkıda bulunmaktır. Uygur toplumlarda devletin bu amacını gerçekleştirme sorumluluğı, vatandaşların yetki vermesiyle kurulan hükümete aittir. Dolayısıyla çok kültürlü toplum yapısına sahip bir ülkede hükümet, herhangi bir ayırım gözetmeksizin toplumun bütün bireyelerine adil bir şekilde hizmet etmek durumundadır.

İnsan odaklı devlet ifadesi, yönetimde *insana hizmet* anlayışının esas alınması anlamına gelir. Bu ifadeye göre vatandaş devlet için değil, devlet vatandaş içindir. Dolayısıyla insan odaklı devletin yasaları, vatandaşların taleplerini adalet ilkesi doğrultusunda karşılamaya uygun olmak durumundadır.

İnsan odaklı devlet anlayışında yönetimde ilgili siyasal görüş farklılığı bir tehdit unsuru değil, aksine zenginlik ve sorunlarla ilgili alternatif çözüm şansı olarak görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de toplumu ilgilendiren konularda istişarenin⁷¹, yönetimde adaletin⁷², yöneticilere itaatın⁷³, görev paylaşımında liyakatin⁷⁴ ve yoksulları koruyup gözetmenin⁷⁵ önerilmesi, insan odaklı devlet yönetiminin temel özelliklerine işaret etmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Medine Sözleşmesi, Medine'de bir arada yaşayan farklı inanç ve kültür mensubu insanların barış, huzur ve güvenliğini sağlamaya yönelik hükümler içermektedir.⁷⁶ Bu sözleşmenin imzalandığı dönemde henüz modern bir devlet yapısından söz edilmese de, sözleşme maddeleri içerisinde günümüze ışık tutacak bazı hükümlerin yer alması oldukça anlamlıdır.

Medine Sözleşmesi ile şehirde yaşayan insanlar arasında kabile ve sınıf ayrımcılığının eleştirilip herkesin vatandaş sayılması, toplumda can, mal ve inanç güvenliğinin sağlanması, şehrin dışından gelen saldırılara birlikte karşı konulması, haksızlık ve bozgunculuk yapan kimselere fırsat verilmemesi ve anlaşmazlıkların istişareyle çözülmesi hükme bağlanmıştır. Bu durum, söz konusu sözleşmenin insanı merkeze alan, toplumun barış ve huzurunu önceleyen bir metin olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Birlikte yaşama, bir devletin sınırları içerisinde yaşayan farklı kimlik ve aidiyete sahip insanların vatandaşlık paydasında birleşip kenetlenmesi ve sosyal düzenin devamına katkıda bulunması demektir. Birlikte yaşama kültürünün geliştiği toplumlarda farklılıklar ayrışma nedeni değil, toplumu çeşitlendiren ve sosyal hayata dinamizm kazandıran bir zenginlik olarak görülmektedir.

Sosyal, siyasal, ekonomik ve ahlaki sorunların yaşandığı ve insanların gelecek endişesi taşıdığı toplumlarda din, dil, ırk, etnik kimlik, ideoloji ve bölgesel aidiyet gibi özelliklerin ayrımcılığa, ötekileştirmeye, şiddete ve teröre kanalize edilme ihtimali yüksektir. Doğru dini bilginin bireylere kazandıracağı özgüven böyle bir ihtimali zayıflatabilir. Çünkü din konusunda doğru bilgi sahibi olmak, bireyde potansiyel olarak var olan adalet, sevgi, saygı, hoşgörü, şefkat ve merhamet duygusunu toplumsal bir değere dönüştürmekte, bireyin ötekine yönelik öfke, nefret ve şiddet eğilimiyle baş etmesini kolaylaştırmaktadır.

Medine Sözleşmesi, Hz. Peygamber'in önderliğinde Medine şehrinde yaşayan bütün grupların birlikteliğiyle hazırlanan *vatandaşlık* merkezli bir mutabakat metnidir. Hicretten

⁷¹ Şûrâ 42/38; el-Âl-i İmran 3/ 159.

⁷² Mâide 5/8; en-Nahl 16/90.

⁷³ en-Nisâ 4/59.

⁷⁴ en-Nisâ 4/58.

⁷⁵ el-Hac 22/28,36; el-İnsan 76/8-11.

⁷⁶ bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/206-211.

256 | Hüseyin Yılmaz. Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü

sonra Hz. Peygamber'in Medine'de yaşayan Yahudi, Hıristiyan ve Müşrik kabilelerle birlikte gerçekleştirdiği sözleşmenin temel amacı, değişik inanç ve kültüre sahip insanların temel haklarını adalet ilkesi çerçevesinde korumaktır. Öyleyse bu sözleşmenin günümüzde din, dil, ırk, siyasi düşünce ve daha başka özellikleri nedeniyle uyumsuzluk ve huzursuzluk yaşayan pek çok toplum için örnek hükümler içerdiği söylenebilir.

Medine Sözleşmesi sürecinde tarafların sergilediği uzlaşmacı tutum, günümüzde siyaset, hukuk ve bürokrasi alanında görev yapan sorumlu kişiler için yol gösterici olmalıdır. Hazırlanan anayasa, yasa, kanun ve yönetmeliklerin toplumdaki hiçbir ferdi dışarıda bırakmayacak derecede kapsayıcı olmasına özen gösterilmelidir.

İslâm dininin düşünce ve inanç özgürlüğüne verdiği önemin insanlığa anlatılıp uygulamayla yansıtılması Müslümanlar için önemli bir sorumluluktur. Bu konuda yöneticilere ve bilim insanlarına büyük görev düşmektedir. Aksi halde İslâmofobinin dünya genelinde yüklediği önlenemeyeceği gibi, bu durumu fırsata dönüştürmek isteyen İslâm karşıtlarının Müslümanlara yönelik saldırı ve hak ihlallerinde de büyük bir artış yaşanacaktır. Nitekim Türkiye'de Ayasofya adıyla bilinen ve orijinali 6. yüzyılda (537) kilise şeklinde inşa edilen mabedin 2020 yılında alınan bir kararla cami olarak ibadete açılmasından sonra, başta Fransa olmak üzere bazı ülkelerde Müslümanlara yönelik saldırılar artmaya ve camiler ibadete kapatılmaya başlamıştır. Dolayısıyla her toplum için hassas bir konu olan ibadet özgürlüğü ve mabet hukuku konusunda karar verirken empati kurmada, fayda-zarar analizi yapmada ve özellikle de hakkaniyete uygunluk ilkesini gözetmede yarar vardır.

Toplumda giderek artan ırkçılık, mezhepçilik, tarikatçılık, cemaatçilik ve partililik odaklı nefret söylemi karşısında bireyler bilinçlendirilmeli, gruplar arası iletişimde istişare, saygı, hoşgörü, diyalog, yardımlaşma, dayanışma ve empati gibi değerler önemsenmelidir. Eğitim kurumlarında insan sevgisi, ötekine saygı, adalet, düşünce özgürlüğü, farklılıklara hoşgörü, empati ve barışseverlik gibi değerlerin işlenmesine özen gösterilmelidir. Yasalarda ve okul programlarında ayrımcılığı özendirici ifadeler düzeltilmeli ve birlikte yaşama kültürünü güçlendirici içeriğe daha fazla yer verilmelidir.

Toplumda birlikte yaşama kültürünün gelişimini tehdit eden en büyük sorun şüphesiz terördür. Terörle mücadelede silahlı yöntemlerle yetinilmemeli, silahsız projeler de geliştirilmelidir. Terör yanlısı grupların istismar ettiği sosyal sorunlar eğitsel, ekonomik ve bürokratik yöntemlerle çözülerek terörün toplumsal tabanı zayıflatılmalıdır.

Kaynakça

- Arvas, Serhat. *Kılıç Hakkı Ayasofya*. İstanbul: IQ Yayınları, (2019).
- Aşıkoğlu, Nevzat Y. "Hoşgörü ve Tolerans Kavramları Üzerine". *MEB Din Öğretimi Dergisi* 39 (1993), 41-43.
- Bardakoğlu, Ali. *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: Kuramer Yayınları, (2017).
- Başgil, Ali Fuat. *Din ve Lâiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınları, (1991).
- Bayraklı, Bayraktar. "İslâm ve Millet Kavramı". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 2 (1995).
- Beydavî, Ömer b. Muhammed. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. İstanbul: Dersaadet Yayınları, (ts.).
- Bilgin, Beyza. "İslâm ve Hoşgörü". *Diyanet İlmi Dergi* 34/1 (1998), 115-128.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, (1992).
- Bûtî, M. Said Ramazan. *Fıkhu's-Sîre*. İstanbul: Gonca Yayınları, (1987).
- Çağrı, Mustafa. "İslâm Medeniyetinde Bir Arada Yaşama: Kuşatıcı, Kucaklayıcı Örnekler". *Birlikte Yaşama Kültürü 2. Ulusal Sivas Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. ed: İbrahim Su-başı. İstanbul: Sivas Platformu Yayınları, (20013).
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: İz Yayıncılık, (1996).
- Dökmen, Üstün. *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, (2001).
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslâm'da Sosyal Dayanışma*, çev. Ethem Ruhi Fıçlalı, Osman Eskicioğlu. İstanbul: Yağmur Yayınları, (1969).
- Ermemiş, Faruk. "Kur'an-ı Kerim'in Düşünce ve İnanç Özgürlüğüne Yönelik Emirleri ve Hz. Muhammed'in Uygulamaları". *Düzce İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2018), 20-35.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Türk Dilinin Etimolojisi*. İstanbul: Sosyal Yayınları, (1995).
- Fayda, Mustafa. "Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahaale". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâmî İlimler Enstitü Dergisi* 2 (1975), 143-149.
- Gemalmaz, Mehmet Semih. *Temel Belgelerde İnsan Hakları*. İstanbul: İnsan Hakları Derneği Yayınları, (1996).
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. Ankara, (2003).
- İbn Aşûr, Muhammed. *İslâm Hukuk Felsefesi*. Terc: Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yayınları, (1996).
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdulmelik. *Sîretü'n-Nebeviyye*. Mısır, (1936).
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*. İstanbul, (1980).
- Keskin, Yusuf Ziya. *Nebevî Hoşgörü*. İstanbul: Timaş Yayınları, (1997).
- Keskin, Yusuf Ziya. "Hz. Peygamber'in Gayrimüslimlere Karşı Hoşgörüsü". *Medeniyet ve Birlikte Yaşama Kültürü*. ed: Muhittin Okumuşlar, Ertan Özensel. Konya: TİMAV Yayınları, (2017).
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Kahire, (1374-1955).
- Okiç, Muhammed Tayyip. "İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1958-59), 11-20.
- Öner, Necati. *İnsan Hürriyeti*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (1987).
- Öner, Necati. *Felsefe Yolunda Düşünceler*. İstanbul: MEB Yayınları, (1995).
- Sakallı, Talat. *Hadislerle İslâm'da Hoşgörü ve Kolaylık*. İzmir: Çağlayan Yayınları, (1996).
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB Yayınları, (2004).
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Dinler Tarihi*. İsparta: Tuğra Ofset, (2000).
- Şeker, Mehmet. *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*. Ankara: Diyanet Yayınları, (1997).
- Taberi, Muhammed b. Cerir. *Tarihu't-Taberi*. nşr: Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut, (1967).
- Taplamacıoğlu, Mehmet. *Din Sosyolojisi*. Ankara: AÜİF Yayınları, (1975).
- Taşkent, Savaş. *İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları*. İstanbul, (1991).
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*.
- Tirmîzî, Ebû Muhammed b. İsâ et-Tirmîzî, *el-Câmiu's-Sahîh*. Mısır, (1398-1978).
- Yaman, Ahmet. "Zimmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, (2013).

258 | Hüseyin Yılmaz. Medine Sözleşmesi Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü

- Yavuz, Ercan. *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*. Ankara: Turhan Kitabevi, (2001).
- Yılmaz, Hüseyin. "Kur'an'ın Işığında İslâm'a Dâvet". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1996), 333-346.
- Yılmaz, Hüseyin. *Kur'an'ın Işığında Müsli-Gayrimüslim Münasebetleri*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, (1997).
- Yılmaz, Hüseyin. "Sosyal Bütünleşmemizin Temel Sorunları ve Bazı Çözüm Önerileri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2010), 73-101.
- Yılmaz, Hüseyin. *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*. İstanbul: DEM Yayınları, (2019).
- Yürüşen, Melih. *Çeşitlilikten Özgürlüğe*. Ankara: LTD Yayınları, (1998).
- Zeyveli, Hikmet. *Medine Sahifesi*. İstanbul: KURAMER Yayınları, (2019).
- Zührî, Ubeydullah b. Şihab. "El-Mağazi". çev. Mehmet Nur Akdoğan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, (2016).